

România rural-neagricolă azi¹

Dumitru Sandu

Universitatea București

Economia rural-neagricolă din România anilor 2000 este tratată descriptiv și explicativ pentru a formula implicații referitoare la politicile de dezvoltare rurală. Principalele aspecte ale economiei rural-neagricole avute în vedere sunt modul de ocupare și sursele de venit la nivelul populației rurale. Navetismul rural-urban este al doilea centru de interes al analizei, relevant pentru ocuparea neagricolă a populației rurale în spațiul urban. Reducerea drastică a ocupării urbane prin naveta rural-urban a avut clare consecințe negative asupra veniturilor populației din mediul rural. Stratificarea rurală pare să fie de tipul unei piramide cu manageri, profesioniști și tehnicieni la vârf și cu agricultori la bază. Studiul identifică patternurile regionale și comunitare de ocupare a populației rurale. Analizele sunt bazate pe date de recensământ și de sondaj.

Introducere

Politicile sociale pentru mediul rural sunt fundamentate, în principal, în funcție de criteriile de bunăstare, cu focalizare pe populația săracă sau cu risc mare de sărăcie sau de excluziune socială. Sub aspect ocupațional, ceea ce se remarcă, în abordările academice, mediatice sau pentru politici sociale, este distincția dintre ocuparea agricolă și cea neagricolă. Fără îndoială, săracii, pensionarii, vârstnicii, agricultorii sunt categorii importante pentru înțelegerea mediului rural și pentru orientarea politicilor sociale la nivelul acestui mediu rezidențial. Este știut însă că măsurile de protecție socială nu rezolvă problemele de sărăcie, în general, și nici pe cele pentru mediul rural, în particular. Cerința de a identifica mai precis actorii dezvoltării rurale se impune însă tot mai mult ca urmare a eficienței limitate a

măsurilor pasive de combatere a sărăciei de la sate.

Realizarea unor astfel de restructurări în politicile sociale și de dezvoltare pentru mediul rural nu se poate face fără o cât mai bună cunoaștere a grupurilor sociale care asigură dinamica internă a satelor. Trecerea de la politici globale la politici specifice implică identificarea grupurilor economice și sociale de maximă relevanță pentru viața rurală.

Populația rural-neagricolă (PRNA) reprezintă, după cea agricolă, cea de-a doua mare familie socioeconomică asupra căreia sunt utile specificări. PRNA cuprinde totalitatea persoanelor care au ca principală sursă de venit activitățile neagricole și lucrează în mediul rural. Navetiștii sat-oraș în întreprinderi industriale, spre exemplu, reprezintă o subcategorie de populație neagricolă, dar nu fac parte din PRNA dat fiind faptul că locul lor de muncă se află în afara spațiului rural.

Economia rurală neagricolă (ERNA), în România anilor 2000, este greu de prezentat din cauza dimensiunilor restrânse ale populației neagricole din rural, diversității ridicate a ramurilor neagricole și situării lor între economia formală și cea informală.

Vizibilitatea relativ redusă a acesteia este legată nu numai de caracteristicile mai sus menționate, ci și de tendința dezbaterilor mediatice și a politicilor publice de a vedea lumea rurală mai mult prin prisma activităților agricole decât prin cea a activităților neagricole. Dezbaterile publice și, într-o mare măsură, studiile sociale și economice, care constituie baza politicilor economice s-au concentrat, în general, pe direcția marilor probleme ale tranziției economice, pentru a răspunde la întrebări legate de: a) modul de restructurare a marilor unități ineficiente de stat și b) modalitatea de restructurare și relansare a întreprinderilor agricole în direcția economiei de piață. O creștere neobișnuită a populației ocupate în agricultură, de la 28,1 la sută în 1990, la circa 40,8 la sută în anul 2000 este un proces care indică în mod clar un grup de probleme sociale și economice legate de declinul urban-industrial, o scădere abruptă a navetei sat-oraș², o sporire a șomajului și sărăciei rurale etc. Ca urmare a acestor procese, peste două treimi din populația ocupată în mediul rural (pe durata sezonului estival) este ocupată cu agricultura. În contextul unui grad ridicat de sezonalitate, toamna și iarna, acest procentaj se reduce la valori apropiate de 50 la sută (tabelul 1).

Scopul studiului este acela de a prezenta o vedere de ansamblu asupra populației rural-neagricole (PRNA) în România anului 2002. Interesează:

- a) ponderea și componentele PRNA;
- b) diferențierile de concentrare teritorială a respectivului segment de populație;
- c) identificarea factorilor care favorizează o mai mare pondere a populației neagricole la nivel județean sau regional;
- d) standardul de viață al PRNA comparativ cu alte grupări ocupaționale din mediul rural;
- e) implicații ale constatărilor rezultate din analiză asupra politicilor de dezvoltare rurală.

Analiza³ se bazează pe trei surse majore de date: studii privind condițiile de viață în gospodăria ACOVI⁴ realizate de Institutul Național de Statistică, *recensământul populației și locuințelor* din martie 2002 și Eurobarometrul Rural sprijinit de UE-FSD în anul 2002.

Insistența analizei asupra diferitelor clasificări de populație rurală, asupra modului în care se grupează diferitele unități teritoriale rurale, sub aspectul similarității de profil de ocupare și mod de viață, este menită să promoveze demersuri specifice, contextualizate pentru diferite abordări în dezvoltarea rurală românească. Satele țării sunt mai diferențiate între ele decât orașele (supuse în mai mare măsură valului uniformizator al modernizării), dar gradul de cunoaștere a diferențierii interne a ruralului este, se pare, mult mai redus decât cel al cunoașterii diferențierii urbane.

În fine, în seria motivațiilor de elaborare a prezentului material ar fi și convingerea autorului că scoaterea navetismului rural-urban din conul de umbră în care se află nu poate fi decât benefică pentru lumea academică și pentru cea orientată spre dezvoltarea ruralului românesc: dezvoltarea teritorială nu poate avea loc fără mobilitate și, alături de migrația circulatorie internațională, navetismul rural-urban este una dintre formele de maximă relevanță din acest punct de vedere.

Titlul studiului plasează analiza la nivelul României rurale „de azi”. Am în vedere un „azi”/astăzi de durată. Sintagma temporală este menită să atragă atenția

asupra faptului că trăsăturile de ocupare puse în evidență prin analiza de față vor avea, foarte probabil, relevanță de durată. Cel puțin pentru prima parte a intervalului intercensitar, care începe cu martie 2002, datele și constatările evidențiate în continuare vor continua să fie cele de referință.

Materialul poate fi citit în dublu registru, de specialist și nespecialist, dat fiind faptul că aspectele tehnico-statistice sunt incluse în note și anexe. Pentru cititorul neinteresat de argumentările de specialitate cu caracter tehnic, implicând în mai mare măsură recursul la statistică, se poate renunța la parcurgerea notelor și anexelor. Am menținut argumentele tehnice în note și anexe pentru că, firească, lumea practicienilor în dezvoltarea rurală și în combaterea sărăciei este tot mai diversă sub aspectul nivelului și profilului de competențe.

Ponderea și componentele populației rural-neagricole

După cum am menționat mai sus, aproximativ două treimi din populația rurală ocupată lucrează, în perioada de vară, în sectoare agricole. În restul anului, ponderea respectivă se reduce la valori apropiate de 50-55 la sută.

Populația neagrícola domiciliată în rural, în pofida mării diversități ocupaționale,

poate fi redusă la patru mari categorii (tabelul 1, tabelul 2, anexa 1):

- cei care lucrează în munci neagricole, nemanuale cu grad de complexitate ridicat;

- (ocupații profesionale, manageriale, tehnice) în cadrul comunei de domiciliu RNp;

- cei care lucrează în munci neagricole, nemanuale, în sectorul serviciilor RNs (lucrători sau muncitori necalificați în servicii, funcționari) în comuna de domiciliu;

- cei cu munci neagricole manuale RNm, cu locul de muncă în comuna de domiciliu;

- persoanele ocupate în sectoare neagricole, cu loc de muncă în afara comunei de domiciliu, la oraș (cel mai adesea) sau în altă comună UCom.

Ca pondere, cele mai importante segmente ocupate neagrícola sunt formate din navetiștii rural-urban și din muncitorii neagricoli de la sate.

În termeni absoluți, în perioada de vară a anului 2002, populația ocupată din rural era formată din aproximativ 3,3 milioane de agricultori, 750 mii de persoane care lucrau în sectoare neagricole, la nivelul comunei de rezidență, și aproximativ 680 mii de navetiști sat-oraș⁵.

Tabelul 1. Principalele categorii de populație neagrícola și agricolă în comunitățile rurale

Conținut	Loc muncă	Tip de efort preponderent	Grupuri de ocupații	Acronim pentru categorie	Populație ocupată	
					martie 2002 ¹⁾	iunie 2002 ²⁾
neagrícola	rural, în comuna de domiciliu	nemanual	profesioniști, manageri și tehnicieni	RNp	5,4	3,3
			lucrători în servicii și funcționari	RNs	6,8	4,3
		manual	muncitori neagricoli	RNm	10,0	7,6

Conținut	Loc muncă	Tip de efort preponderent	Grupuri de ocupații	Acronim pentru categorie	Populație ocupată	
					martie 2002 ¹⁾	iunie 2002 ²⁾
agricol	(preponderent) urban	manual/nemanual	navetiști neagricoli	UCom ⁵⁾	22,6	17,8 ³⁾
	rural (preponderent în comuna de domiciliu)	manual	agricultori	FARM	55,2	67,0 ⁴⁾
Total %					100	100,0
N					3 531 363	4 991 588

Sursa: 1. *Recensământul populației și locuințelor* din 18 martie 2002. Din calcule sunt eliminate 358 de persoane cu ocupații nedeclarate (majoritar, 334, lucrând în străinătate). Totalul persoanelor din rural, care lucau în străinătate la data recensământului era de 62 185⁶⁾; 2. ACOVI⁷⁾ 2002, *Studiu privind condițiile de viață în gospodării*, INS; 3. 77 la sută din totalul navetiștilor din rural ocupați în sectoare neagricole lucrează în urban și 23 la sută în rural. Definierea categoriei UCom în acest fel – totalul navetiștilor cu domiciliul în rural, indiferent de destinația rurală sau urbană a navei – este impusă de faptul că nu am avut datele de recensământ disponibile, necesare pentru a diferenția între naveta rural-rural și cea rural-urban; 4. 98,6 la sută din totalul populației rurale ocupată în agricultură lucrează în mediul rural; 5. Anumite tabele care pleacă de la date ACOVI sau UE-FSD lucrează cu un sens restrâns pentru UCom, respectiv navetiști rural-urban. Dacă nu se face specificarea de rigoare, UCom vizează totalul navetiștilor cu domiciliul în rural, cu destinație urbană sau rurală.

Tabelul 2. Structura de ocupare a populației rurale: iunie 2002 (%)

		ocupare rurală		ocupare extralocală		Total
		ocupare locală	navetism sat-sat	ocupare în urban		
ocupare neagricolă	manageri, profesioniști și tehnicieni	3,3	0,7	1,4		5,3
	lucrători în servicii și funcționari	4,3	1,0	2,5		7,8
	muncitori neagricoli	7,6	2,4	9,9		19,8
	agricultori calificați și necalificați	66,1	0,6	0,4		67,0
Total		81,3	4,6	14,1		100,0

Sursa: INS – ACOVI 2002

Muncitorii în construcții reprezintă cea mai frecventă subcategorie de muncitori neagricoli, nenavetiști din mediul rural (tabelul 3). Ponderea ridicată de muncitori în construcții în comunitățile rurale, în contextul unei economii de tranziție incapabile să îi angajeze integral, pare să fie un factor semnificativ favorabil angajării

constructorilor rurali într-o migrație internațională circulară, în țări cum ar fi Spania, Italia, Ungaria⁸. Muncitorii în industria extractivă, cei din industria alimentară și șoferii reprezintă alte trei grupări ocupaționale semnificative pentru categoria în discuție.

Tabelul 3. Structura lucrătorilor manuali rurali, nenavetiști (RNm), pe categorii de ocupații

72*	Meseriași și muncitori calificați în metalurgie, construcții	24,3
93	Muncitori necalificați în industria minieră, construcții	13,2
71	Meseriași și muncitori calificați în industria extractivă	16,0
74	Meseriași și muncitori calificați în industria alimentară	17,0
83	Conducători de vehicule și operatori la instalații mobile	14,9
81	Operatori la instalațiile fixe și lucrători asimilați	7,1
82	Operatori la mașini, utilaje și asamblori de mașini, echipa	6,6
73	Meseriași și muncitori calificați în mecanică fină, artizani	1,0
	Total %	100
	N	353 427

* Coduri Clasificare internațională standard a ocupațiilor ISCO88

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*

Tipurile principale pentru lucrătorii nemanuali cu calificare redusă, nenavetiști, sunt cele ale vânzătorilor, muncitorilor

necalificați din domeniul serviciilor și ale celor angajați pentru servicii de pază (tabelul 4).

Tabelul 4. Structura populației rurale nenavetiste, cu ocupații nonmanuale de calificare redusă (RNs) pe categorii de ocupații

91*	Muncitori necalificați, în servicii și vânzări	28,5
51	Lucrători în servicii personale și de protecție	25,7
52	Vânzători în magazine și piețe	23,5
41	Funcționari de birou	15,5
42	Funcționari în servicii cu publicul	4,3
	Total %	100
	N	239 147

* Coduri Clasificare internațională standard a ocupațiilor ISCO88

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*

În ceea ce privește categoria ocupațiilor nemanuale cu grad de calificare ridicat RNp, tipurile reprezentative sunt ocupațiile intelectuale din învățământ (33%), tehnicienii agricoli și conducătorii de mici întreprinderi (tabelul 5).

Dacă ar fi să simplificăm, am putea spune că tipurile cheie de ocupare rural-neagricolă sunt profesorii, întreprinzătorii neagricoli, comercianții și muncitorii în construcții.

Tabelul 5. Structura populației rurale nenavetiste, cu ocupații nonmanuale de calificare ridicată (RNp) pe categorii de ocupații

33*	Învățători și asimilați	18,8
23	Profesori în învățământul superior, secundar și asimilați	14,4
21	Fizicieni, matematicieni și ingineri	1,7
24	Alți specialiști cu ocupații intelectuale și științifice	5,5
31	Tehnicieni în domeniul fizicii și tehnicii	5,2
32	Tehnicieni în științele vieții, ocrotirea sănătății și asimilați	12,3
22	Specialiști în biologie, agronomie și științele vieții	3,4
34	Alte ocupații asimilate tehnicienilor	17,7
13	Conducători de unități economico-sociale mici (giranți)	14,4
12	Conducători de unități economico-sociale mari (corporații)	3,5
11	Legislatori, membrii ai executivului și înalți conducători	3,2
	Total %	100
	N	189 350

* Coduri Clasificare internațională standard a ocupațiilor ISCO88

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*

Per total, ocupații neagricole la nivelul populației rurale nenavetiste (781 924 de persoane la data recensământului din 2002), ponderea majoră în ocuparea curentă reținea populației care lucra în construcții, industrie extractivă și metalurgică (24%). Cel de-al doilea segment important al populației neagricole ocupate local era reprezentat de persoanele angajate ca muncitori sau vânzători în sectorul comercial (15,9%).

Populația navetistă din rural, cu destinație urbană (aproximativ trei sferturi din total) sau rurală este caracterizată prin diversitate ocupațională de nivel ridicat. Nucleul principal îl formează persoanele ocupate în construcții și industria extractivă, urmat de muncitorii din industria alimentară și de conducătorii auto (tabelul 6).

Tabelul 6. Structura ocupațională a populației neagricole navetiste, cu domiciliul în mediul rural

72*	Meseriași și muncitori calificați în metalurgie, construcții	19,6
93	Muncitori necalificați în industria minieră, construcții	5,4
71	Meseriași și muncitori calificați în industria extractivă	7,9
74	Meseriași și muncitori calificați în industria alimentară	11,6
83	Conducători de vehicule și operatori la instalații mobile	10,1
82	Operatori la mașini, utilaje și asamblori de mașini, echipă	6,1
81	Operatori la instalațiile fixe și lucrători asimilați	4,7
34	Alte ocupații asimilate tehnicienilor	2,6
31	Tehnicienii în domeniul fizicii și tehnicii	2,4
51	Lucrători în servicii personale și de protecție	5,8
52	Vânzători în magazine și piețe	2,9
91	Muncitori necalificați, în servicii și vânzări	5,3
41	Funcționari de birou	3,4
	Alte ocupații	12,2
	Total %	100
	N	798508

* Coduri Clasificare internațională standard a ocupațiilor ISCO88

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*

Deși formularul recensământului din 2002 conține întrebările necesare pentru a determina numărul de navetiști din rural în urban, datele difuzate de INS nu includ, deocamdată, informația respectivă. Știind că la recensământul din 2002 numărul total de navetiști pentru muncă din rural, cu destinație în urban sau rural era de 798 508 (date de recensământ) și că ponderea navetismului în urban, din totalul navetismului pentru populația cu domiciliul în rural, era, în 2002, de 75 la sută (conform ACOVI, 2002), rezultă că valoarea estimată a numărului de navetiști, la momentul martie 2002, era de $798\,508 \times 0,75 = 598\,881$ de persoane. Conform recensământului comunitar al migrației, realizat la nivelul tuturor satelor țării⁹, numărul

de navetiști sat-oraș în 1990 a fost de aproximativ 1 200 de mii de persoane. Rezultă că în perioada 1990-2002 navetismul rural-urban s-a redus în România la jumătate.

Pe ansamblu, aproximativ jumătate din populația neagricolă din mediul rural practică ocupații manuale/preponderent manuale (muncitori calificați și operatori la mașini sau instalații fixe), cu nivel de calificare ridicat (tabelul 7). Tipul reprezentativ pentru aceștia este cel al muncitorului calificat navetist. Ocuparea neagricolă cu locul de muncă în interiorul spațiului rural este dominată tot de muncitorii calificați, urmați în serie de ponderi descendente, de lucrătorii din servicii și comerț și de tehnicienii.

Tabelul 7. Principalele categorii de ocupare a populației neagricole din rural și de localizare a locului de muncă, martie 2002

Principalele grupe de ocupații*	categoriile de ocupare și localizare a locului de muncă				Total
	manageri, profesioniști și tehnicieni în sat	lucrători în servicii și funcționari în sat	muncitori neagricoli în sat	ocupați extralocal	
Manageri	2,53			0,80	3,33
Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice	2,99			1,89	4,88
Tehnicieni, maistrii și asimilați	6,46			4,14	10,60
Funcționari administrativi		3,00		2,14	5,14
Lucrători operativi în servicii, comerț și asimilați		7,44		4,42	11,87
Meșteșugari			13,03	20,07	33,10
Operatori mașini			6,39	10,56	16,94
Muncitori necalificați		4,31	2,94	5,37	12,62
Armată		0,38		1,13	1,51
Total	11,98	15,13	22,36	50,52	100,00

* Clasificare internațională standard a ocupațiilor ISCO88

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*

Variații regionale ale ocupării neagricole

În perspectivă regională, considerând județul-mediul rural ca specie de regiune, pot fi distinse șase tipuri de ocupare (tabelul 8, tabelul 9 și figura 1):

- preponderent agricolă, cu persoane stabile în cadrul comunei (tipul local-agricol, A1);

- preponderent în agricultură și cu populația neagricolă minoritară angajată în special extralocal, ca navetiști (tipul agricol și extralocal, A2);

- preponderent neagricolă, cu persoane stabile în cadrul comunei (tipul local-neagricol, C1);

- preponderent neagricolă, cu locul de muncă în afara comunei de domiciliu (tipul neagricol-extralocal, C2);

- local-mixtă, în sectoare agricole și neagricole (tipul B1);

- în sectoare agricole și neagricole, cu populația neagricolă ocupată preponderent extralocal (tipul B2).

Ocuparea local-agricolă este specifică estului Moldovei și sudului Olteniei, cu extensie în Transilvania, la nivelul județului Bistrița-Năsăud. La cealaltă extremă, cu ocupare extralocal-neagricolă se află banda de județe care pleacă de la Ilfov și continuă spre nord cu Prahova, Brașov și Sibiu, completată cu Gorjul din nordul Olteniei.

După cum se poate observa cu ușurință din tabelul 8 și din tabelul A14, cele șase tipuri de structură ocupațională au corespondent direct, specific, în nivelul de dezvoltare și în stocul regional de educație. Stocul respectiv este minim, în județele cu ocupare local-agricolă, și maxim, în cele cu ocupare extralocal-neagricolă. Deplasarea de la agricol spre neagricol și de la ocupare locală spre ocupare extralocală este însoțită strict de creșterea nivelului de dezvoltare și de educație la nivelul de mediului rural județean. Județele Botoșani și Vaslui, spre exemplu, înregistrează simultan ocupare neagricolă minimă și nivel minim de dezvoltare rurală (tabelul A14). La polul opus, județele Brașov, Prahova și Ilfov ilustrează foarte bine cazul celor cu o pondere foarte mare de ocupare în sectoare neagricole și, simultan, cu valori foarte mari ale indicelui de dezvoltare rurală. O excepție notabilă de la genul de regularitate menționat o constituie județul

Timiș, cu o pondere relativ redusă de populație rurală ocupată în activități neagricole (39,3%), dar cu indice de dezvoltare relativ ridicat. Suceava, spre exemplu, înregistrează o pondere de populație neagricolă în rural similară cu cea din Timiș, dar nivelul de dezvoltare rurală este mult mai redus în Suceava comparativ cu Timiș. Diferența de stoc de educație dintre cele două județe ar putea face inteligibilă situația: ponderea absolvenților de școli postgimnaziale este consistent mai mare în comunele din Timiș comparativ cu cele din Suceava. Un alt gen de excepție îl constituie Gorjul. Ocuparea neagricolă în comunele din Gorj este de peste 60 la sută, apropiată de cea înregistrată în comunele din Sibiu. Cu toate acestea, nivelul de dezvoltare a comunelor din Gorj este mult mai redus comparativ cu cel al comunelor sibiene. Foarte probabil că, în acest caz, diferențierea poate fi pusă în relație mai ales cu factori de natură istorică.

Tabelul 8. Clasificarea județelor în funcție de tipul de ocupare a populației rurale

Tipul de ocupare	Tipul de ocupare neagricolă			
	1. preponderent locală (navetiști sub 50% din populația neagricolă din județ-rural)		2. preponderent extralocală (navetiști peste 50% din populația neagricolă din județ-rural)	
A. preponderent agricolă (peste 60% din populația rurală ocupată lucrează în agricultură)	A1. Ocupare local-agricolă		A2. Ocupare agricolă și extralocală	
	Botoșani	Brăila	Olt	Timiș
	Vaslui	Doj	Teleorman	
	Iași	Mehedinți		Bacău
	Galati			
	Vrancea	Bistrița-Năsăud		
	Suceava			
		% mediu absolv. postgimnziu = 21,8 dezvoltare județ-mediul rural = -1,2		% mediu absolv. postgimnziu = 25,6 dezvoltare județ-mediul rural = 5,2

Tipul de ocupare	Tipul de ocupare neagricolă			
	1. preponderent locală (navetiști sub 50% din populația neagricolă din județ-rural)		2. preponderent extralocală (navetiști peste 50% din populația neagricolă din județ-rural)	
B. mixtă, agricolă și neagricolă (populația neagricolă între 40% și 60% din totalul populației ocupate din județ-rural)	B1. Ocupare local-mixtă		B2. Ocupare extralocal-mixtă	
	Buzău	Sălaj	Vâlcea	Alba
	Ialomița	Cluj	Argeș	Hunedoara
	Călărași	Satu-Mare	Dâmbovița	Caraș-Severin
	Tulcea	Neamț	Giurgiu	Bihor
				Maramureș
	% mediu absolv. postgimnziu = 24,1 dezvoltare județ-mediul rural = 4,4		% mediu absolv. postgimnziu = 27,3 dezvoltare județ-mediul rural = 7,4	
C. preponderent neagricolă (peste 60% din populația ocupată în rural-județ lucrează în ocupații neagricole)	C1. Ocupare local-neagricolă		C2. Ocupare extralocal-neagricolă	
	Covasna	Constanța	Sibiu	Prahova
	Harghita		Brașov	Ilfov
	Mureș			Gorj
	Arad			
	% mediu absolv. postgimnziu = 27,5 dezvoltare județ-mediul rural = 9,39		% mediu absolv. postgimnziu = 31,6 dezvoltare județ-mediul rural = 13,0	

Notă. „% mediu absolv. postgimnziu” se referă la procentul mediu de absolvenți postgimnaziu în județele din grupă, calculate la data penultimului recensământ din 1992, pe mediu rural-județ; „dezvoltare județ-mediul rural” este media indicelui de dezvoltare a județului-mediul rural. Pentru fiecare dintre satele țării am calculat un indice de dezvoltare LEVEL98 prezentat pe larg în Dumitru Sandu „Dezvoltare și sărăcie în satele României”, *Sociologie Românească*, 4, 1999. Indicele este determinat ca scor factorial dintr-un set de 17 variabile. Indicele de dezvoltare media a satelor din județ a rezultat ca medie a valorilor LEVEL98 pentru satele din județ, ponderată cu populația satelor componente. Scorul factorial a fost înmulțit, pentru o lectură mai ușoară, cu 10. Pentru tabelul de mai sus au fost calculate, la nivelul fiecăreia dintre cele șase grupe, valori medii ale indicilor de dezvoltare rurală pentru județele componente.

Variația ocupării rurale este puternic marcată în cadrul regiunilor istorice. Opzițiile știute între estul și vestul Moldovei, între sudul și nordul Munteniei, între sudul și nordul Olteniei și între nordul și sudul Transilvaniei, determinate prin referire la

ariile culturale ale țării, se regăsesc din plin și în perspectiva modului de ocupare a populației rurale.

Transilvania este una dintre cele mai eterogene regiuni din punct de vedere al ocupării rurale. Cu excepția părții de nord,

Bistrița-Năsăud și Sălaj, regiunea înre-

gătește un număr ridicat de navetiști sat-oraș. Partea de nord este singura regiune cu ocupare majoritară în agricultură.

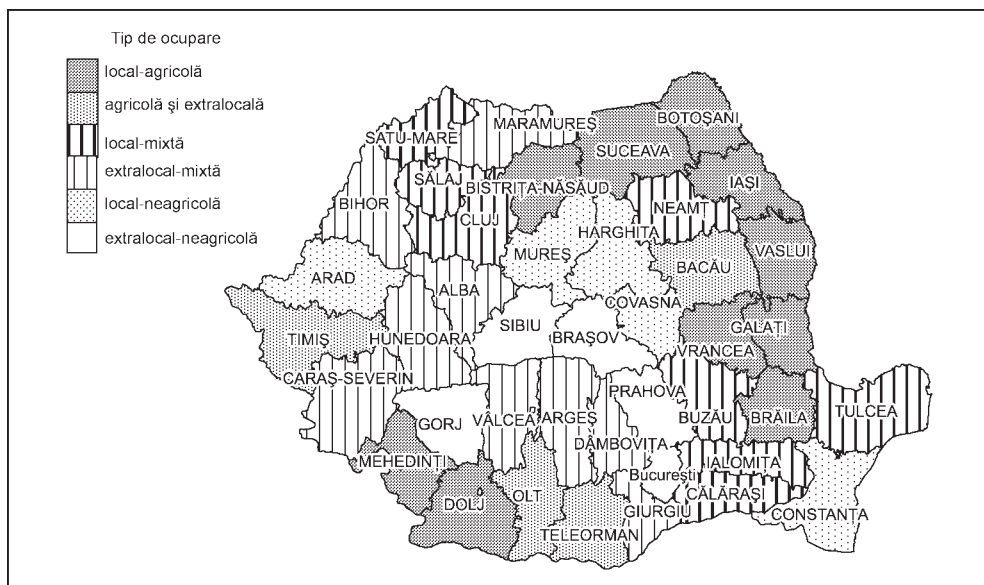

Fig. 1. Județele în funcție de tipul de ocupare a populației rurale, martie 2002. (INS, *Recensământul populației și al locuințelor, 18 martie 2002*; pentru definirea tipurilor regionale de ocupare, vezi tabelul 8).

Condiționări ale ocupării neagricole

Abordare la nivel regional. Variația interjudețeană a populației rurale ocupată în sectoare neagricole este preponderent determinată de relieful județului, vechimea urbanizării, oferta urbană regională de muncă salariale și particularitățile istorice de dezvoltare a județului. Ponderea populației neagricole în totalul populației ocupate din județul mediu rural este cu atât mai mare, cu cât relieful montan-deluros este prezent în mai mare măsură, cu cât județul de referință are o vechime mai mare a urbanizării și ponderea salariaților în populația

ocupată din orașele județului este mai ridicată. Este interesant că nu gradul actual de urbanizare (ca pondere de populație urbană în total populație județ), cât vechimea urbanizării (pondere populație urbană în județ în 1930) influențează modul regional de ocupare a forței de muncă rurale. Relieful și urbanizarea nu sunt suficiente însă pentru a explica diferențierile interjudețene ale modului de ocupare a populației rurale. Dincolo de aceste aspecte, localizarea în regiuni istorice sărace, de tipul Moldovei sau al Olteniei continuă să exercite o influență în sensul defavorizării modului de ocupare neagricolă în mediul rural (tabelul A7).

De fapt, condiționarea puternică a ocupării neagricole este dată nu de forma de relief, de istoria urbanizării sau de oferta urbană de locuri de muncă în ocupații salariale, ci de stocul de educație disponibil la nivelul comunelor din județ. Cu cât ponderea populației rurale cu nivel de educație postgimnazial este mai mare, cu atât probabilitatea de a înregistra niveluri mai mari ale ocupării neagricole este mai ridicată¹⁰.

Ocuparea neagricolă extralocală, cea realizată prin navetism rural-urban sau rural-rural, are o condiționare similară: ponderea navetiștilor în populația ocupată este mai mare în județele de deal-munte, cu vechime mare a urbanizării și cu pondere mare de salariați în populația ocupată din orașele județului (tabelul A7).

Abordare la nivel comunitar-individual. Modelul de ocupare neagricolă este extrem de diferențiat în funcție de amplasarea satului față de orașul cel mai apropiat. Cea mai mare concentrare de persoane ocupate în activități neagricole se întâlnește în jurul marilor orașe, în sate situate la maxim 12 kilometri de cea mai apropiată așezare urbană. Singura categorie de populație rural-neagricolă care nu manifestă o superconcentrare în jurul orașelor mari este cea a salariaților din ocupații nemanuale cu grad de calificare relativ ridicat.

Navetismul este, firesc, puternic dependent de distanță. Comunele din apropierea orașelor, mari sau mici, înregistrează o pondere mai mare de navetiști (tabelul 9).

Ocuparea predominantă în agricultura este caracteristică pentru satele izolate, situate departe de orașele mici.

Tabelul 9. Populația rurală ocupată după situarea față de orașe (%)

	Localizarea comunei de domiciliu în raport cu cel mai apropiat oraș				Total
	departe de		aproape de		
	orașe mici	orașe mari	orașe mici	orașe mari	
Manageri, profesioniști și tehnicieni în sat	3,3	3,0	3,0	4,3	3,3
Lucrători în servicii și funcționari în sat	3,3	4,6	4,2	6,3*	4,3
Muncitori neagricoli în sat	5,9	8,5	7,0	10,4*	7,6
Ocupați extralocal	11,5	15,6	25,2*	31,3*	17,8
Agricultori	76,1*	68,3	60,6	47,6	67,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Casetele cu valori reziduale standardizate ajustate, care sunt semnificativ mai mari de 1,96 pentru $p=0,05$.

** O comună se consideră „aproape” de oraș dacă este situată la mai puțin de 12 km de o așezare urbană. Un oraș este definit ca mare dacă are mai mult de 100 000 locuitori.

Sursa: ACOVI 2002, Sondaj privind condițiile de viață din gospodării, INS și date ecologice din fișierul de date COMREG – Universitatea București (vezi fișierul www.sociologieromaneasca.ro/ Date, dezvoltarea satelor)

Distribuția teritorială a diferitelor tipuri de ocupare neagrăcolă descrie de fapt tipuri diferite de dezvoltare regională. Categoria majoră a populației nenavetiste cu ocupații neagrăcole-manuale este mai probabil să fie prezentă în sate dezvoltate, gravitând în jurul orașelor mari, dar situate destul de departe de aceste orașe. Acest tip de sate are o frecvență mai mare în zonele deluroase și montane (tabelul A7, tabelul A8).

Toate celelalte tipuri de ocupare ERNA (vezi primele trei rânduri din tabelul 9) sunt favorizate de situarea satului în zone deluroase sau montane și de un nivel ridicat de dezvoltare a satului. Aceștia sunt factori ecologici.

Compoziția populației este, de asemenea, semnificativă: satele cu un stoc de educație mai bun au o probabilitate mai mare să aibă o pondere ridicată de populație ocupată în ERNA. Există de asemenea o diferențiere după vârstă și sex a fenomenului: adulții tineri, de sex bărbătesc, prezintă o probabilitate mai mare de a fi angajați în activități manuale neagrăcole în sate sau ca navetiști urbani. Tinerele au o probabilitate mai mare de a lucra în servicii neagrăcole și ca funcționare.

Distanța joacă un rol diferit în condiționarea prezenței diverselor tipuri de activități neagrăcole. După cum am notat mai sus, satele care sunt mai aproape de

orașe au o probabilitate mai mare de a favoriza ponderi sporite ale navetiștilor. Din contră, ocuparea locală în munci manuale neagrăcole este favorizată de distanțe mai mari între sat și cel mai apropiat oraș.

Dezvoltarea regională, măsurată prin dezvoltarea județului, favorizează în principal tipurile de ocupare asociate cu navetismul rural-urban și muncile rutiniere neagrăcole ale populației stabile, nenavetiste.

Structuri de venituri și ocupare a forței de muncă

Fiecare dintre cele patru tipuri de ocupare neagrăcolă se caracterizează printr-o anumită structură a veniturilor monetare (tabelul 10). Salariul este principala sursă de venit pentru toate aceste tipuri de ocupare, cu ponderea cea mai ridicată pentru navetiști rural-urban și cea mai scăzută pentru muncitorii neagrăcoli nenavetiști. Activitățile independente neagrăcole au un impact pozitiv semnificativ asupra veniturilor lucrătorilor manuali neagrăcoli.

Agricultura este principala sursă de venituri pentru agricultori. Chiar dacă aceasta este scăzută, are o contribuție și la veniturile categoriilor RNp și RNm de ocupare NA.

Tabelul 10. Structura veniturilor monetare pe categorii de ocupare în comunitățile rurale, 2002

Ocupații	Surse de venit					
	Salarii	Agricultură	Activități independente neagrăcole	Protecție socială	Altele	
Profesioniști, manageri și tehnicieni RNp	86,6	3,7	7,7	0,1	1,9	100
Lucrători în servicii și funcționari RNs	90,1	1,6	7,2	0,7	0,4	100

Ocupații	Surse de venit					
	Salarii	Agricultură	Activități independente neagricole	Protecție socială	Altele	
Muncitori neagricoli RNm	79,8	4,6	14,0	1,4	0,2	100
Navetiști urbani neagricoli UCom	97,1	0,1	2,0	0,6	0,2	100
Agricultori	6,3	45,3	1,4	44,1	2,9	100
Total	58,9	18,0	5,1	16,6	1,4	100

Notă. Calculele se bazează pe veniturile monetare totale în ultimul an. În cazul în care calculele se efectuează pe baza venitului lunar, indiferent de numărul de luni lucrate/luni în care s-a beneficiat de protecție socială, distribuția este similară. Diferențe mai mari se înregistrează în acest al doilea mod de calcul numai pentru agricultori (34% venit din vânzarea de produse agricole și 54% din protecție socială). Exemplu de citire a datelor: 86,6 la sută din venitul total monetar pentru profesioniști, manageri și tehnicieni a provenit din salarii.

Sursa: ACOVI 2002, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodării*, INS

Categoria cu cel mai ridicat venit monetar în zonele rurale este cea a managerilor, profesioniștilor și tehnicienilor. Cel mai scăzut venit monetar este cel al fermierilor. RNm și navetiștii urbani au venituri similare, puțin inferioare celor ale RNFP, dar mai ridicate decât cele ale RNFs (tabelul 11).

Datele eșantionului pentru întregul mediu rural indică (tabelul A10) faptul că ocupația neagricolă este cel mai important factor care favorizează nivelele ridicate

de venit monetar și nemonetar: cu cât este mai mare numărul de adulți implicați în ERNA, la nivelul gospodăriei, cu atât este mai mare venitul total al gospodăriei, ținând sub control alți factori relevanți. Pe de altă parte, un număr mai mare de adulți care lucrează în agricultură duce la un nivel scăzut al venitului. Cel de-al doilea factor ca importanță, pentru un nivel sporit al venitului gospodăriei, este șeptelul (cu cât e mai mare, cu atât este mai ridicat venitul).

Tabelul 11. Venitul mediu pe categorii de ocupații comparat cu venitul monetar mediu rural

	Categorie de venit comparat cu media rurală
Manageri, profesioniști și tehnicieni RNp	2,59
Lucrători în servicii și funcționari RNs	1,25
Muncitori neagricoli RNm	2,12
Navetiști urbani neagricoli UCom	2,01
Agricultori FARM	0,54

Notă. Exemplu de citire a datelor: venitul mediu pentru navetiștii urbani neagricoli este de 2,01 ori mai mare decât venitul mediu pe persoană ocupată din rural.

Sursa: ACOVI 2002, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodării*, INS

De importanță egală este stocul de educație. Gospodăriile cu stocuri sporite de educație pot avea și venituri ridicate. Constatarea prezintă o relevanță directă pentru politici, sugerând faptul că se poate reduce sărăcia rurală prin politici care să sprijine ERNA, educația rurală și economia gospodărească bazată pe creșterea animalelor. Alți factori testați empiric, care sprijină niveluri sporite ale veniturilor, sunt dezvoltarea satului, șomajul redus, gradul ridicat de navetă la oraș și o bună infrastructură a satului. Oamenii care trăiesc în sate dezvoltate, cu drumuri bune și în gospodării cu navetiști la oraș, un stoc ridicat de educație, un șeptel bun și ocupare rurală neagră, înregistrează venituri totale mai ridicate.

Stratificarea economică

Ocuparea neagră nu aduce automat bunăstare. Pentru o parte consistentă a

populației rurale nu este decât o strategie de supraviețuire. Este cazul pensionarilor care practică activități neagră ca o ocupație secundară (tabelul 12). Aceștia sunt oameni destul de bătrâni, cu un stoc redus de educație, trăind în gospodării care sunt printre cele mai sărace dintre cele cu ocupare neagră. Nu numai declarația obiectivă indică sărăcia, dar și sentimentul subiectiv că veniturile lor sunt sub linia de satisfacere a nevoilor de bază.

Există o ierarhie destul de clară a nivelului de trai pentru diferite segmente de populație rurală definite din punct de vedere al ERNA. Cea mai bună situație este cea a persoanelor cu ocupații neagră nemanuale (cca 8% din totalul populației rurale adulte), urmată de cea a navetiștilor și a muncitorilor manuali, pensionarilor practicând activități neagră ca ocupații secundare și, cu nivelul cel mai redus, persoanele inactive și agricultorii.

Tabelul 12. Profile socioeconomice ale diverselor tipuri de ocupare neagră la populația din comunitățile rurale

Indicatori de profil	Ocupare neagră				numai inactivi	numai ocupare agricolă rurală	alte categorii de ocupare	Total
	ca ocupație principală			ca ocupație secundară				
	nemanuală în comunități rurale	navetă urbană	manuală în comunități rurale					
Vârsta medie	39,5	35,4	38,6	53,7	56,6	47,4	47,9	50,2
Ani medii de educație încheiată	11,4	10,9	9,9	8,4	7,3	7,4	8,2	8,2
% bărbați	56	72	71	59	39	57	52	50,00
Indice bunuri de folosință îndelungată în gospodărie	0,97	0,73	0,58	0,33	-0,04	-0,23	0,17	0,13

Indicatori de profil	Ocupare neagricolă				numai inactivi	numai ocupare agricolă rurală	alte categorii de ocupare	Total
	ca ocupație principală			ca ocupație secundară				
	nemanuală în comunități rurale	navetă urbană	manuală în comunități rurale					
% persoane care se consideră subiectiv sărace	27	32	38	47	53	60	58	50
% persoane consideră că trăiesc mai rău decât în urmă cu un an	37	37	36	44	43	52	45	44
Distanța medie până la cel mai apropiat oraș, km.	20,6	13,2	19,2	22,8	19,6	21,2	18,6	19,5
% trăiesc lângă un drum foarte prost	21	26	22	31	31	40	23	31
% în populația adultă totală a ruralului	7,6	8,2	6,1	3,4	50,9	18,4	5,5	100 N= 1 963

Sursa: Eurobarometrul Rural, sondaj UE-OSF, 2002

Datele ACOVI sugerează ideea unei ocupare agricole-neagricolă, manuală-non-puternice stratificări în funcție de modul de ocupare agricolă-neagricolă, manuală-non-manuală, locală-extralocală (tabelul 13).

Tabelul 13. Stratificarea socială a populației rurale în funcție de venituri și avere

Categorie de populație	Indicatori de stratificare socială		Ponderea categoriei
	medie a indicelui de venituri personale standardizate*	medie a indicelui standardizat de bunuri în gospodărie**	
Manageri, profesioniști și tehnicieni în sat	6,19	12,07	2,10
Muncitori neagricoli în sat	5,81	4,35	4,86
Persoane ocupate extralocal, neagricol	5,52	5,79	11,40
Lucrători în servicii și funcționari în sat	4,39	6,53	2,75
Persoane inactice	1,05	-0,35	35,94
Agricultori în sat	-0,89	-2,99	42,94
Total	1,2294	-0,1	100

* Venitul total pe persoană a fost logaritmat și ulterior s-a procedat la standardizarea seriei cu scorul z și înmulțirea cu 10.

** Bunurile luate în considerație în construirea indicelui sunt autoturismul, mașina de spălat automatică, televizorul color și congelatorul. După standardizare cu scorul z, variabila a fost înmulțită cu 10.

Sursa: ACOVI 2002, Sondaj privind condițiile de viață în gospodării, INS

Stratificarea rurală pare să fie de tipul unei piramide în care vârful și baza sunt bine definite. La vârful, cu cea mai bună situație materială, se află segmentul redus de manageri, profesioniști și tehnicieni. La bază, cu cea mai proastă situație materială, sunt agricultorii. Veniturile lor sunt mai mici decât cele ale populației inactice de peste 14 ani. Agricultorii sunt cei foarte săraci, iar inactivii (pensionari, casnice, elevi) cei săraci. Împreună, cele două categorii formează aproape trei sferturi din populația rurală de peste 15 ani. Ierarhiile între vârful și baza astfel delimitate sunt variabile în funcție de criteriul de estimare. Muncitorii neagricoli nenavețiști par să ocupe, sub aspectul veniturilor, cea de-a doua poziție în ierarhia rurală, mai bună decât cea a navețiștilor sau a funcționarilor nenavețiști (tabelul 13).

Văzută din perspectiva averii familiale, estimată prin bunurile de folosință îndelungată din gospodărie, stratificarea socială rurală prezintă anumite particularități. Vârful și baza ei au aceeași configurație ca și la nivel individual. Diferă însă ierarhia categoriilor intermediare. Gospodăriile care au un număr mare de lucrători în servicii, cu activități preponderent nemanuale la nivel local, par să aibă o situație bună sub aspect material. În ambele variante de abordare, individuală și familială, navețiștii ocupă o poziție intermediară pe scala stratificării rurale.

De la ERNA spontană la cea sprijinită prin politici

Puncte critice în sistemul ERNA din România. Ocuparea în sectorul rural-neagricol (persoane care lucrează în rural, în ocupații neagricole) reprezintă cca 20 la sută din ocuparea rurală, dar aduce în jur

de 37 la sută din venitul total asociat cu ocuparea rurală (tabelul A12). Toate datele prezentate sprijină ideea potrivit căreia, creșteri mici ale ocupării neagricole rurale ar putea aduce creșteri semnificative în venitul local pentru reducerea sărăciei (tabelul A10). Modalitatea de realizare a acestui lucru se poate determina numai pe baza abordării de sistem (figura 2).

Starea actuală a ERNA este, în principal, rezultatul dezvoltării spontane și nu al unei promovări sistematice a acestui sector economic prin politicile sau agențiile statului.

Cauza cheie directă a dezvoltării insuficiente a ERNA în țară este legată de starea necorespunzătoare a instituțiilor relevante pentru acest tip de economie. Tipurile principale de instituții care ar putea contribui la sporirea ocupării în sectorul RNA sunt serviciile sociale locale, unitățile neagricole independente conduse de întreprinzători și întreprinderile mici și mijlocii (IMM). Antreprenoriatul și dezvoltarea IMM-urilor sunt de importanță critică pentru dinamica și veniturile activităților ERNA. Nivelul ridicat al inflației și dificultățile în a obține credite cu cost scăzut au contribuit, în mare măsură, la subdezvoltarea sectorului privat neagricol în comunitățile rurale. Cele mai multe dintre satele românești au numai mici buticuri cu alimente și băuturi reprezentând sectorul privat neagricol (tabelul A13).

Antreprenoriat non-agricol. Numai 2 la sută din totalul gospodăriilor rurale au cel puțin un patron sau întreprinzător în activități NA¹¹. Procentajul de gospodării, cu cel puțin un membru, care intenționează să devină patron sau întreprinzător este de circa 6 la sută¹². Practica antreprenoriatului neagricol sau conducerea unei societăți private este mai răspândită în satele dezvoltate din județele sărace. Din

cauza numărului foarte redus al acestor unități, este greu de explicat variația teritorială sau socială a fenomenului. Intenția de a deveni întreprinzător sau patron este mai ușor de explicat pe baza datelor din sondaje. Există o probabilitate mai mare de a deveni întreprinzător/patron neagricol pentru bărbații cu studii superioare, cu un consum ridicat de mass-media și care trăiesc în familii cu experiență/relații bune de migrație internațională (tabelul A11). Simplul fapt că persoana sau altcineva din familie a călătorit sau a lucrat în străinătate este un factor favorabil semnificativ pentru creșterea înclinației de a dezvolta o afacere. Migrația circulatorie este o ocazie de a obține noi puncte de referință și de a spori capitalul social și material al gospodăriei, iar toate acestea sunt resurse bune pentru afacere. O altă condiție favorabilă pentru dezvoltarea unei afaceri este existența mai multor animale în gospodărie.

Politici publice pentru ERNA, Dacă se ia în considerare starea ERNA se poate deduce că actorii instituționali, cu impact sporit, nu s-au implicat efectiv în promovarea acestui tip de economie. Prin serviciile sale centralizate și descentralizate, statul este în mod special vizat. Acest lucru poate fi legat de lipsa de resurse, dar și de faptul că nu s-a cristalizat o vedere sistematică a problemei în forma unei politici. Microcreditele pentru firme rurale mici, de exemplu, par să fie susținute mai bine de unele ONG-uri, cum ar fi Centrul pentru Dezvoltare Economică sau programe specifice de donori bilaterali sau multilaterali (UNDP). Evoluția recentă a sistemului de credite, elaborat de Guvernul României cu sprijinul Băncii Mondiale, promovează microcreditele pentru firme rurale.

Sistemul de granturi pentru promovarea activităților generatoare de venituri

în statele sărace are un impact cert pentru reducerea sărăciei. Cazurile cu cel mai mare succes vor fi citate în legătură cu activitatea Fondului Român pentru Dezvoltare Socială. În aceeași familie a programelor antisărăcie, cu impact asupra economiei neagricole în zonele rurale, sunt programele adresate comunităților de romi, sprijinite în mare măsură în ultima perioadă din resurse ale CE.

De asemenea, o contribuție pozitivă în sprijinirea ERNA o au indirect ONG-urile, care contribuie la integrarea comunităților locale într-un cadru mai larg prin centre de telecomunicații¹³ (cazul CAR – Centrul pentru Asistență Rurală din Timișoara).

Este de așteptat ca marile programe UE, cum ar fi SAPARD sau Programul de Dezvoltare Rurală al Guvernului, sprijinit de Banca Mondială, să contribuie, de asemenea, la stimularea ERNA.

În fine, dar nu în ultimul rând, ar fi de menționat necesitatea ca politicile de combatere a sărăciei rurale să fie, în tot mai mare grad, orientate spre măsuri active și să încorporeze tot mai mult ocupațiile neagricole.

Procese spontane cu impact asupra ERNA. În domeniul proceselor spontane, cu impact negativ asupra ERNA, putem menționa declinul abrupt al navei sat-oraș, declinul industriei urbane și al industriei constructoare, în contextul tranziției românești la economia de piață de după 1989, prin încercare și eroare. Naveta în sine implică activități neagricole, dar nu ERNA. Ea funcționează însă ca o condiție care stimulează ERNA, ca o sursă de venit suplimentar ce poate fi convertit în ocupare rurală neagricolă.

În seria de procese spontane, cu impact pozitiv asupra ERNA, se pot menționa creșterea bruscă a migrației circulare internaționale și dezvoltarea ONG-urilor.

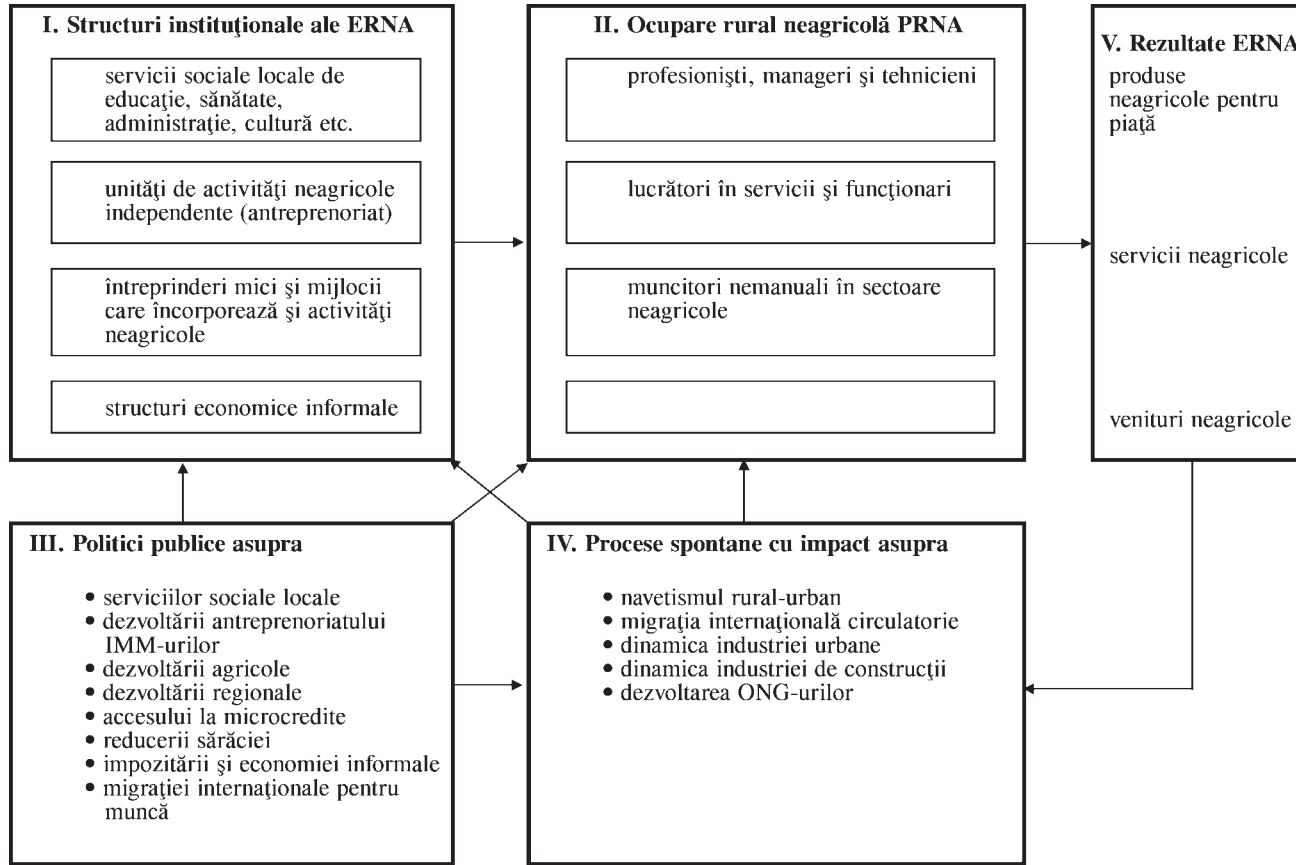

Fig. 3. Componente ale sistemului ERNA relevante pentru România anilor 2000

Anexa 1: Adaptarea clasificării internaționale standard a ocupațiilor pentru mediul rural și eșantioane mici

O formă mai simplă a clasificării internaționale standard a ocupațiilor ISCO88 (COM), în cazul României, este necesară pentru tratarea unor seturi de date de volum redus (precum cele furnizate prin sondajul UE-FSD). Reducerea clasificării standard a ocupațiilor pentru ERNA trebuie realizată astfel încât să capteze principalele categorii de ocupații neagricole. Datele calitative și cantitative existente sugerează că, pentru problemă sunt relevante distincțiile referitoare la conținutul manual-nemanual al muncii, educația primară, liceală sau superioară și situarea rurală vs urbană a lucrătorilor. Existența unui salariu este asociată, în zonele rurale, mai mult cu muncile nemanuale decât cu cele manuale, iar veniturile sunt mai mari dacă nivelul de educație este mai ridicat. În al treilea rând, locurile de muncă urbane, accesate prin navetă, continuă să fie o mai bună sursă de venit decât cele comparabile din sate.

Grupul principal de ocupații 1, format din manageri, oficiali superiori și legislatori, se concentrează pe plan național la nivel liceal și universitar de educație (tabelul A1).

Tabelul A1. Profilul principalelor grupuri de ocupații în funcție de nivelul de educație, 2002

Grupuri principale ISCO88	Nivel de educație			Total
	1. primar (primară + gimnaziu)	2. secundar (profesional + liceu)	3. terțiar (postliceal)	
1. Manageri	1,9	38,0	60,1	100,0
2. Profesioniști	0,5	7,0	92,5	100,0
3. Tehnicienii	0,7	61,1	38,2	100,0
4. Funcționari	2,9	78,2	18,9	100,0
5. Lucrători în servicii	11,9	82,2	5,9	100,0
6. Agricole calificate	68,8	30,5	0,7	100,0
7. Meșteșuguri și conexe	10,9	85,2	3,9	100,0
8. Operatori mașini	10,2	87,0	2,8	100,0
9. Ocupații elementare	42,3	56,5	1,2	100,0
	30,1	55,2	14,7	100,0

Sursa: ACOVI 2002, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodării*, INS

Majoritatea populației ocupate din grupul respectiv este situată, în mediul rural, la nivelul secundar de educație (tabelul A2).

Concentrația relativ ridicată de manageri la nivel național și rural, în cele două categorii de educație, sugerează că este util să se facă o distincție între educația de nivel înalt și redus pentru primul grup principal de ocupații standard (tabelul A3). Întrucât, în majoritate, muncitorii calificați din agricultură au numai educație primară rezultă că diferențele între muncitorii agricoli calificați și cei necalificați din agricultură sunt minore. În consecință, cele două grupuri vor fi unificate.

Grupurile 5 și 6 de funcționari și lucrători în servicii sunt ambele nemanuale și cu un nivel similar de educație. Aceste două similarități sugerează că ar putea fi

contopite într-o singură categorie. O altă pereche de grupuri care se pot unifica datorită similarității profilului este aceea a meșteșugarilor și operatorilor de mașini (grupele 7 și 8): ambele au personal cu educație secundară și implică, în principal, muncă manuală calificată.

În ceea ce privește ocupațiile elementare (categoria 9), acestea includ trei categorii de muncitori necalificați în comerț (subgrupul 91), agricultură (subcategoria 92) și industrie (subcategoria 93). Subcategoria 91 (formată din comercianți, vânzători ambulanți etc.) este mai apropiată de lucrătorii în servicii cu educație redusă.

Tabelul A2. Profilul educațional al principalelor grupuri educaționale în zonele rurale, 2002

Grupuri majore ISCO88	Nivel de educație			Total
	1. primar (primară + gimnaziu)	2. secundar (profesional + liceu)	3. terțiar (postliceal)	
1. Manageri	9,8	65,5	24,8	100,0
2. Profesioniști	1,2	20,8	78,0	100,0
3. Tehnicieni	0,4	68,8	30,8	100,0
4. Funcționari	9,2	81,5	9,2	100,0
5. Lucrători în servicii	19,6	77,3	3,1	100,0
6. Agricole calificate	70,0	29,3	0,7	100,0
7. Meșteșuguri și conexe	15,7	81,8	2,5	100,0
8. Operatori mașini	15,4	83,6	1,0	100,0
9. Ocupații elementare	53,1	46,5	0,4	100,0
	52,5	44,2	3,3	100,0

Notă. N=24 844

Sursa: ACOVI 2002, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodăria, INS*

Ca urmare a acestei analize, se poate obține o primă reducere a clasificării ISCO88 prezentate în tabelul A4:

- a) Manageri de grad înalt;
- b) Manageri de grad scăzut;
- c) Profesioniști (grupul 2 în ISCO88);
- d) Tehnicieni (grupul 3 în ISCO88);
- e) Funcționari și lucrători în servicii (grupurile 4 și 5 și subgrupul 91 în ISCO88);
- f) Muncitori calificați (grupurile 7 și 8 în ISCO88);
- g) Muncitori necalificați neagricoli (subgrupul 93 în ISCO88);
- h) Muncitori agricoli (grupul 6 și subgrupul 92 în ISCO88);
- i) Alții.

Tabelul A3. Distribuția principalelor grupuri ISCO în funcție de conținutul manual/nemanual al muncii

Grupuri majore ISCO88	nemanual		manual	
	grad ridicat	grad scăzut	calificat	necalificat
1. Manageri	1 și educ. 3	1 și educ. 1,2		
2. Profesioniști	2			
3. Tehnicienii		3		
4. Funcționari		4		
5. Lucrători în servicii		5		
6. Agricole calificate			6	
7. Meșteșuguri și conexe			7	
8. Operatori mașini			8	
9. Ocupații elementare		91		92,93

Distribuția empirică a populației de către ISCO, adaptat pentru analizarea seturilor de date românești, este indicată după rezidența în mediul rural sau urban în tabelul A5. Ponderile de manageri, profesioniști și tehnicieni sunt deosebit de scăzute pentru comunitățile rurale, sugerând faptul că ar putea fi regrupate ca având un profil similar nemanual și neagricol, chiar dacă au un profil educațional diferit (mai ridicat pentru profesioniști).

Tabelul A4. Prima reducere empirică a clasificării ISCO88, în funcție de educație și complexitatea muncii

Grupuri majore ISCO88 regrupate	nemanual		manual	
	grad ridicat	grad scăzut	calificat	necalificat
Manageri	a : 1 și educ. 3	b : 1 și educ. 1,2		
Profesioniști	c : 2			
Tehnicienii		d : 3		
Funcționari și lucrători în servicii		e : 4, 5,91		
Muncitori calificați și operatori			f : 7,8	
Muncitori necalificați neagricoli				g : 93
Muncitori agricoli				h : 6,92
Altele				i

Tabelul A5. Categoriile de ocupații după rezidența în mediul rural sau urban, 2001, 2002

Categoriile de ocupații (regrupare ISCO88)	Rural		Urban		Total	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002
1. Manageri grad superior	0,2	0,2	2,5	3,1	1,3	1,6
2. Manageri grad inferior	0,5	0,6	1,6	1,6	1,0	1,1
3. Profesioniști	1,4	1,4	13,3	13,6	7,1	7,4
4. Tehnicienii	2,7	3,2	15,0	16,2	8,6	9,6
5. Lucrători în servicii	7,5	7,8	23,0	22,4	14,9	15,0

Categoriile de ocupații (regrupare ISCO88)	Rural		Urban		Total	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002
6. Muncitori calificați	16,7	17,9	37,8	38,0	26,8	27,8
7. Muncitori necalificați neagricoli	2,9	2,0	2,8	2,1	2,9	2,0
8. Agricultori	68,1	67,0	4,0	3,0	37,4	35,3
Total	100	100,0	100	100,0	100	100,0

Sursa: ACOVI 2001, 2002, Sondaj privind condițiile de viață în gospodăria, INS

Tabelul A6. O formă redusă a clasificării ocupațiilor, 2001, 2002

	Rural		Urban		Total	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002
1. Manageri, profesioniști și tehnicieni	4,8	5,2	32,3	34,5	18,0	20,7
2. Lucrători în servicii și funcționari	7,5	7,8	23,0	22,4	14,9	15,0
3. Muncitori neagricoli	19,6	19,9	40,6	40,1	29,7	29,8
4. Agricultori calificați și necalificați	68,1	67,0	4,0	3,0	37,4	35,3
Total	100	100	100	100	100	100

Sursa: ACOVI 2001, 2002, Sondaj privind condițiile de viață în gospodăria, INS

Anexa 2: Predictorii ai ocupării forței de muncă rurale și ai veniturilor

Tabelul A7. Predictorii ai ocupării neagricole și ai navetismului la nivel de mediu rural-județ

Predictori	Variabilă dependentă					
	Pondere populație neagricolă în total populație ocupată din județ-mediul rural***			Pondere navetiști cu ocupații neagricole în total populație ocupată din județ-mediul rural		
	B	Beta	p	B	Beta	p
Constanța	-118,93		0,09	-47,26		0,33
Vechimea urbanizării (grad de urbanizare județ în 1930)	0,74	0,53	0,01	0,51	0,55	0,01
Grad de urbanizare județ în 2002	-0,41	-0,30	0,13	-0,20	-0,22	0,29
Pondere teren arabil din total teren agricol la nivel de mediu rural-județ*	-0,40	-0,47	0,00	-0,32	-0,58	0,00
Județ localizat în Moldova (1 - da, 0 - nu)**	-31,99	-0,68	0,00	-21,66	-0,69	0,00
Județ localizat în Oltenia (1 - da, 0 - nu)**	-13,27	-0,25	0,05	-7,40	-0,21	0,12
Județ localizat în Transilvania + Banat + Crișana-Maramureș**	-4,28	-0,12	0,51	-6,70	-0,28	0,15
Pondere salariați în populația ocupată din orașele județului 2002	2,26	0,38	0,01	1,08	0,27	0,05
R ²	0,67			0,63		

Sursa: *Recensământul populației și locuințelor* din 18 martie 2002

Pentru județul Ilfov, gradul de urbanizare a fost considerat ca egal cu ponderea populației urbane din București, plus județul Ilfov.

* Indice relevant pentru forma de relief dominantă și pentru modul de folosire a terenurilor agricole. Ponderea mare de teren arabil, din totalul terenului agricol, este specifică județelor de câmpie.

** Categoria de referință – județ localizat în Muntenia sau Dobrogea.

*** Dacă în seria predictorilor pentru ocuparea neagricolă se adaugă nivelul de educație (ponderea populației rurale de peste 11 ani, care în 1992 absolviseră o școală de nivel postgimnazial), atunci acesta devine cel mai puternic predictor. Ponderea de teren arabil din totalul terenului agricol încetează să mai aibă coeficienți de nivel semnificativ. Se mențin numai coeficienții pentru Moldova și Oltenia, urbanizarea din 1930 și ponderea salariaților din urban. Introducerea nivelului de educație rurală, în seria predictorilor pentru navetism, atrage după sine o configurație în care coeficienții semnificativ diferiți de zero rămân cei referitori la urbanizarea din 1930, localizarea în Moldova și Oltenia și nivelul de educație din rural. Ambele modele de regresie multiplă au fost rulate fără județul Ilfov, județ cu situație excepțională datorită localizării sale în jurul capitalei țării. Nivelurile de semnificație sunt indicative pentru că în calcul a fost cuprinsă „populația” județelor.

Tabelul A8. Predictorii ai categoriilor de ocupare rurală 2001 : regresie multinomială

	Neagricol, nemanual, mediu rural				Neagricol, manual, mediu rural		Navetiști sat-oraș (în principal neagricol)	
	Profesioniști și tehnicieni		Lucrători în servicii și funcționari		Muncitori neagricoli calificați și necalificați			
	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p
Vârsta	0,99	0,20	0,98	0,00	0,96	0,00	0,96	0,00
Educație	2,90	0,00	1,51	0,00	1,22	0,00	1,56	0,00
Bărbat (- da, - 0 nu)	0,96	0,83	0,78	0,07	9,79	0,00	2,91	0,00
Arabil din totalul suprafeței agricole	0,99	0,03	0,99	0,00	0,99	0,00	0,99	0,00
Distanță sat-oraș (ln)	1,40	0,05	1,60	0,00	1,03	0,74	0,67	0,00
Populația în cel mai apropiat oraș (ln)	1,08	0,51	1,37	0,00	1,35	0,00	1,66	0,00
Dezvoltarea satului LEVEL98	1,74	0,00	2,01	0,00	2,34	0,00	2,27	0,00
Dezvoltarea județului DEVJUD98	1,03	0,00	1,01	0,14	1,00	0,48	1,00	0,61

Notă. N=5 533. R² Nagelkerke=0,50. Categorie de referință - agricultorii rurali.

Sursa : ACOVI 2001, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodării*, INS

Tabelul A9. Predictorii pentru categoriile de ocupare rurală 2002 : regresie multinomială

	Neagricol, nemanual, mediu rural				Neagricol, manual, mediu rural		Navetiști sat-oraș (în principal neagricol)	
	Profesioniști și tehnicieni		Lucrători în servicii și funcționari		Muncitori neagricoli calificați și necalificați			
	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p
Vârsta	1,00	0,66	0,97	0,00	0,96	0,00	0,96	0,00
Educație	2,57	0,00	1,48	0,00	1,30	0,00	1,61	0,00
Bărbat (1 - da, 0 - nu)	0,84	0,30	0,63	0,00	6,23	0,00	2,10	0,00
Arabil din totalul suprafeței agricole	0,99	0,00	0,99	0,02	0,99	0,00	1,00	0,47
Distanță sat-oraș (ln)	1,36	0,07	1,27	0,08	1,44	0,00	0,63	0,00

	Neagricol, nemanual, mediu rural				Neagricol, manual, mediu rural		Navetiști sat-oraș (în principal neagricol)	
	Profesioniști și tehnicieni		Lucrători în servicii și funcționari		Muncitori neagricoli calificați și necalificați			
	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p	Exp(B)	p
Populația în cel mai apropiat oraș (ln)	0,98	0,85	1,24	0,03	1,21	0,02	1,12	0,14
Dezvoltarea satului LEVEL98	1,75	0,00	2,13	0,00	2,79	0,00	2,40	0,00
Dezvoltarea județului DEVJUD98	1,02	0,14	1,02	0,00	1,01	0,50	1,03	0,00

Tabelul A10. Predictorii pentru venitul total* la nivelul gospodăriilor rurale

	Coeficienți standardizați	Nivel de semnificație
	Beta	
Stoc de educație la nivel de gospodărie	0,124	0,000
Vârsta medie a adulților din gospodărie	0,058	0,034
Numărul de adulți din gospodărie care lucrează în sectoare neagricole	0,203	0,000
Numărul de navetiști în gospodărie	0,052	0,028
Numărul de persoane ocupate în agricultură în gospodărie	-0,054	0,030
Numărul de persoane fără ocupație în gospodărie	-0,041	0,170
Drumul din fața casei este de: 1 asfalt, 2 pietriș, 3 pământ	-0,041	0,046
Nivelul de dezvoltare al satului LEVEL98	0,091	0,000
Nivelul de dezvoltare al județului DEVJUD98	0,018	0,427
Indexul de dezvoltare a șeptelului pentru gospodărie	0,136	0,000
Există o firmă privată (neagricolă) deținută de companie: 1 - da, 0 - nu	0,055	0,007
Numărul de persoane în gospodărie	0,247	0,000

* Inclusiv o estimare a consumului propriu.

Sursa: Eurobarometru Rural, Sondaj UE-OSF, 2002

Tabelul A11. Predictori pentru orientarea antreprenorială neagricolă: regresie logistică multinomială

Predictori	Ar dori să aibă o întreprindere privată neagricolă		O persoană din gospodărie este asociată cu o societate privată existentă în calitate de întreprinzător sau patron	
	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.
Bărbat (1 – da, – 0 nu)	2,361	0,000	0,945	0,858
Vârsta	0,967	0,000	0,994	0,563
Educația	1,143	0,002	1,107	0,092
Consum de mass-media	1,605	0,000	1,442	0,065
Index de migrație contact cu o țară străină	1,647	0,000	1,325	0,093
Nivelul de dezvoltare al satului LEVEL98	1,105	0,434	1,704	0,008
Nivelul de dezvoltare al județului DEVJUD98	0,995	0,662	0,963	0,032
Indice dezvoltare animale în gospodărie UVM	1,058	0,047	1,034	0,518

Tabelul A12. Venit monetar și distribuire a ocupării în comunitățile rurale

Categorie de ocupații		Pondere venitul în categoria de ocupații	Pondere ocupării forței de muncă
RNp	Profesioniști, manageri și tehnicieni	11,4	4,4
RNs	Lucrători în servicii și funcționari	6,8	5,4
RNm	Muncitori neagricoli	19,1	9,0
Ucom	Navetiști neagricoli rural-urban	26,2	13,1
FARM	Agricultori	36,5	68,1
Total		100,0	100,0

Sursa: ACOVI 2002, *Sondaj privind condițiile de viață în gospodării*, INS. Diferențele față de cifrele pentru ACVI din tabelul 1 provin din faptul că acolo se lucrează cu total navetiști, indiferent de destinația lor rurală sau urbană, iar în prezentul tabel cu navetiștii rural-urban.

Anexa 3: Alte date

Tabelul A13. Unități economice la nivel de sat

Unități economice (persoane) în sat	Nici o unitate în sat	1-5 unități pe sat	6+ unități pe sat	DK	Total sate	
					%	N
Magazine alimentare	51,0	37,7	9,9	1,3	100	151
Magazine mixte	9,9	58,9	28,5	2,6	100	151
Baruri	15,2	60,9	21,2	2,6	100	151
Asociații familiale agricole	58,3	33,1	7,3	1,3	100	151
Asociații agricole formale	61,6	34,4	3,3	0,7	100	151
Meșteșugari fără angajați	36,4	40,4	19,2	4,0	100	151
Muncitori agricoli	54,3	38,4	4,0	3,3	100	151
Muncitori neagricoli	49,7	35,1	11,3	4,0	100	151

Sursa: Eurobarometrul Rural, Sondaj UE-OSF

Tabelul A14. Profiluri de ocupare și dezvoltare a județelor-mediu rural

Tip de ocupare pe mediu rural-județ în 2002	Județ	Pondere ocupare neagrăcolă 2002 ¹⁾	Rata de ocupare 2002 ²⁾	Rata globală de activitate 2002 ³⁾	Rata șomajului 2002 ⁴⁾	Rata de dependență 2002 ⁵⁾	Pondere salariați în populația ocupată din urban 2002	Nivelul mediu de dezvoltare a satelor din județ 1998 ⁶⁾	Pondere absolv. post-gimnaziu în comune județ 1992
local-agricolă	Botoșani	16,0	46,0	48,4	5,0	1066,5	88,7	-7,0	21,2
	Vaslui	19,8	36,8	39,8	7,5	1514,2	92,5	-10,1	18,1
	Dolj	21,4	41,7	43,8	4,6	1285,4	92,0	2,5	22,7
	Brăila	27,1	35,1	39,6	11,3	1525,2	90,6	-1,5	18,0
	Bistrița-Năsăud	27,3	47,5	51,1	7,0	955,2	81,6	4,2	24,1
	Galați	29,4	38,4	42,1	8,8	1373,8	94,0	-2,1	20,0
	Bacău	30,1	48,5	50,6	4,2	977,6	91,7	1,1	23,4
	Iași	30,8	38,4	41,6	7,7	1403,5	93,4	-4,4	22,5
	Mehedinți	32,7	30,4	33,6	9,7	1972,6	92,7	-0,9	24,2
	Vrancea	35,4	39,2	41,1	4,7	1434,5	91,1	-0,4	22,5
Suceava	39,8	34,4	38,4	10,3	1607,0	89,8	5,3	23,6	
agricolă și extralocală	Olt	28,3	37,5	39,7	5,5	1519,3	88,8	3,5	26,5
	Teleorman	33,7	34,4	37,0	6,9	1705,6	90,7	2,7	21,8
	Timiș	39,3	48,7	51,6	5,6	939,1	92,7	9,4	28,5
local-mixtă	Neamț	42,3	33,6	39,0	13,8	1561,1	91,8	5,2	23,4
	Călărași	45,3	30,6	36,9	16,9	1710,3	84,1	4,8	21,1
	Satu-Mare	47,6	36,4	38,3	4,9	1610,7	90,8	5,2	24,2
	Sălaj	52,4	29,9	34,5	13,3	1900,8	90,3	4,2	23,3
	Tulcea	52,5	23,6	30,1	21,8	2317,4	97,0	3,0	25,0
	Ialomița	54,4	21,4	27,8	23,1	2601,0	93,7	3,4	21,8
	Buzău	55,5	23,8	31,0	23,2	2227,2	92,8	2,1	26,1
	Cluj	58,8	29,6	33,5	11,7	1986,8	93,4	7,0	27,8
extralocal-mixtă	Maramureș	40,4	38,1	41,3	7,6	1423,2	87,9	7,0	24,2
	Dâmbovița	42,1	44,0	47,7	7,8	1096,8	88,6	9,3	30,6
	Caras-Severin	45,5	29,8	34,0	12,3	1945,3	95,6	9,6	23,3

Tip de ocupare pe mediu rural-județ în 2002	Județ	Pondere ocupare neagrăcolă 2002 ¹⁾	Rata de ocupare 2002 ²⁾	Rata globală de activitate 2002 ³⁾	Rata șomajului 2002 ⁴⁾	Rata de dependență 2002 ⁵⁾	Pondere salariați în populația ocupată din urban 2002	Nivelul mediu de dezvoltare a satelor din județ 1998 ⁶⁾	Pondere absol. post-gimnaziu în comune județ 1992
extralocal-mixtă	Giurgiu	45,8	31,1	33,3	6,7	2003,1	89,6	4,3	19,2
	Alba	54,7	34,4	40,6	15,2	1465,0	91,9	6,7	30,6
	Vâlcea	56,6	28,9	32,8	12,1	2046,5	92,5	3,2	28,7
	Argeș	56,7	35,1	40,5	13,2	1471,0	94,9	12,4	28,4
	Hunedoara	56,7	35,8	40,0	10,7	1498,8	94,6	9,1	30,2
	Bihor	58,9	33,0	35,9	7,9	1786,9	93,3	5,0	30,6
local-neagrăcolă	Constanța	62,3	26,8	33,4	19,7	1991,1	93,0	7,9	28,4
	Harghita	64,6	33,8	37,7	10,3	1652,7	92,1	12,4	28,5
	Covasna	68,3	24,8	31,7	21,7	2156,3	91,6	11,8	26,7
	Arad	68,7	29,1	31,5	7,5	2174,4	92,0	9,7	26,7
	Mureș	68,9	25,9	29,5	12,3	2390,9	93,8	7,9	27,3
extralocal-neagrăcolă	Gorj	64,8	29,8	34,6	13,9	1888,9	91,8	5,9	35,4
	Sibiu	65,5	28,2	32,8	14,0	2049,3	94,8	11,6	27,4
	Brașov	79,2	25,3	33,2	23,6	2012,5	95,2	16,2	31,7
	Prahova	87,6	25,4	32,7	22,3	2056,8	95,3	12,1	31,8
	Ifov	91,3	30,5	35,1	13,1	1849,5	96,1	19,3	31,6
	Total	44,8	34,5	38,5	10,4	1598,7	93,1		25,7

1. Pondere persoane cu ocupații neagrăcole în total populație ocupată;
2. Populație curent ocupată la 100 de locuitori;
3. Populație curent activă la 100 de locuitori;
4. Pondere șomerilor în populația rurală curent activă din județ;
5. Persoane inactice la 1000 de persoane curent active;
6. Vezi nota de la tabelul 8.

Sursa: INS, *Recensământul populației și al locuințelor*, 18 martie 2002.

Tabelul A15. Sigle folosite în material

ACOVI	Ancheta asupra condițiilor de viață, sondaj realizat de INS
ERNA	Economie rural-neagricolă
FARM	Ocupații agricole
FSD	Fundația pentru o Societate Deschisă
INS	Institutul Național de Statistică
NA	Neagricol
PRNA	Populație rural-neagricolă (cu domiciliul în rural și locul de muncă în rural)
RNA	Rural-neagricol
RNm	Ocupații rural-neagricole preponderent manuale
RNp	Ocupații rural-neagricole asociate cu munca nonmanuală, cu nivel de calificare relativ ridicat sau cu poziție de conducere economică
RNs	Ocupații rural-neagricole asociate cu munca nonmanuală, cu nivel de calificare relativ redus, în domeniul serviciilor, ca funcționari etc.
UCom	Ocupații neagricole exercitate în sistem navetă rural-urban sau rural-rural
ISCO88(COM)	Sistemul de clasificare internațională standard a ocupațiilor
COMREG	Program de cercetare al Universității București pe tema „Rolul capitalului social și uman în dezvoltarea regională din România”, coordonat de autor în perioada 1999-2002

Tabelul A16. Surse de date

INS	Recensământul populației și locuințelor din 18 martie 2002 (tabele sintetice)
INS	ACOVI, 2001, 2002 (baze de date)
UE-FSD	Eurobarometrul rural, 2002 (baza de date)
COMREG	Baza de date produsă în cadrul programului, referitoare la dezvoltarea satelor României, accesibilă gratuit pe internet la www.sociologieromaneasca.ro („Date”)

Note

1. Studiu elaborat pentru Comisia Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale (CASPI) și difuzat prin site-ul instituției sub titlul *Romania rurală de azi: ocupare neagricolă și navetism*. Prelucrarea diferitelor baze de date, analiza și interpretarea lor au fost realizate de autor, singurul responsabil în acest sens. Instituțiile implicate în furnizarea datelor sau în solicitarea studiului nu sunt în nici un fel responsabile de modul de prelucrare a datelor sau de concluziile analizei. Principalele sigle și baze de date folosite în material sunt menționate sintetic în ultimele două tabele din anexe (tabelul A15 și tabelul A16).
2. „Naveta rural-urban a suferit un declin de aproximativ două treimi în perioada dintre 1990-2001. Acest declin nu a fost invariabil. Cel mai afectate au fost satele situate în apropierea orașelor mici. După cum era de așteptat tot aici, lângă orașele mici și mijlocii, unde s-au format cele mai intense fluxuri de migrație temporară în străinătate.” (D. Sandu, „Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar”, *Sociologie Românească*, 2000, 3-4, 30) Evaluarea anterioară referitoare la declinul navetismului rural-urban a fost făcută în funcție de rezultatele recensământului comunitar al migrației RCM, la nivelul tuturor satelor României. RCM a fost efectuat prin completarea

unor formulare de către „cunoscătorii satului”, transmise la nivelul celor 2 688 comune. Rezultatele sale sunt indicative, dat fiind faptul că informația a fost culeasă nu la nivel de persoană sau gospodărie, ci de comunitate. RCM indica un total de navetiști rural-urban de 415 mii pentru 2001, iar pentru 1990 un număr de 1 184 mii. Este probabil ca cifrele să fie subestimate. Pornind de la datele recensământului populației și locuințelor, din 2002, și de la cele ale ACOVI, 2002, am ajuns la o estimare de aproximativ 600 de mii de navetiști rural-urban în martie 2002.

3. Câteva dintre ideile acestui material au fost formulate, în primă formă, în cuvântul introductiv pe care l-am prezentat la deschiderea atelierului organizat de Institutului pentru Resurse Naturale, Universitatea Greenwich, pe tema *Economia neagricolă și diversificarea surselor de venit în România*, 14 aprilie 2003, București. Studiul pentru CASPIS extinde considerabil baza de date și câmpul de analiză și procedează la reformularea unora dintre premisele inițiale și la modificarea unor analize.
4. Aș dori să îmi exprim recunoștința față de colegii de la INS și CASPIS pentru ajutorul acordat în rezolvarea unor probleme logistice ale cercetării: facilitarea accesului la date necesare analizei, programe de prelucrare a datelor etc. În mod particular menționez utilitatea interacțiunii profesionale cu doamna directoare Filofteia Panduru (INS), domnul lector univ. Lucian Pop (Facultatea de Sociologie și Asistență Socială – CASPIS), domnul director Ștefan Trică (INS) și domnul cercet. șt. pr. Bogdan Voicu (I.C.C.V.).
5. Estimare folosind datele ponderate produse prin sondajul INS ACOVI 2002. Variabila de ponderare/extindere asigurată de INS.
6. Cifra de 62 de mii de persoane plecate din satele României, la lucru în străinătate, la data recensământului, este mult mai mică decât estimarea numărului de aproximativ 200 mii de migranți din rural în străinătate, la sfârșitul anului 2001 (vezi D. Sandu, 2000, *op.cit.*, 25). Diferența ar putea proveni, în esență, din faptul că cifra de 200 de mii include și populația migrantă inactivă. O anume subînregistrare a migrației prin recensământul din 18 martie 2002 este sugerată de faptul că numărul de persoane ocupate în străinătate din mediul rural (62 185), este aproape egal cu cel corespunzător pentru mediul urban (62 063), în condițiile în care migrația externă circulatorie din urban este mai mare decât cea din rural. Oricum, problematica migrației externe din perspectiva recensământului merită o analiză de sine stătătoare.
7. Studiu realizat de Institutul Național de Statistică INS, între 18 iunie și 30 iunie 2001, în 10 521 de locuințe, din 501 de zone ale recensământului. Eșantionul a fost ponderat de INS pentru a fi reprezentativ după sex, categorie de vârstă, zonă de rezidență și regiune de dezvoltare. Eșantionul de gospodării pentru anul 2002 a fost de 9 539, din care 4 781 din zone rurale (cu caracteristici înregistrate pentru 12 421 persoane).
8. Sandu, *op.cit.*, 2000, 49.
9. D. Sandu, 2000, *op.cit.*
10. Corelația Bravais-Pearson între „ponderea populației neagricole în total populație ocupată din județ-mediul rural” și „ponderea populației care a absolvit o școală postgimnazială” este de 0,73. (Deși nivelul de semnificație nu contează pentru că este vorba de toate județele țării și nu de un eșantion dintre acestea, convențional poate fi menționat nivelul observat pentru $p=0,0001$.) Corelația între „ponderea populației neagricole în total populație ocupată din județ-mediul rural” și nivelul mediu de dezvoltare al satelor din județ este de 0,71 cu $p=0,0001$.
11. Prezența slabă a ERNA este, de asemenea, clar evidențiată de unele date din sondaje, care indică faptul că arna meșteșugarii și serviciile neagricole au o frecvență mult redusă în sate decât barurile (vezi tabelul A11).
12. Potrivit Eurobarometrului Rural, 2002, sondaj UE-OSF.
13. D. Ciumageanu, G. Kolumban, L. Ile, G. Misaros, S. Predescu, D. Salagean, *Introducere în dezvoltarea comunitară prin intermediul TeleCentrului*, 2002, Centrul de Asistență Rurală Timișoara.

Abstract

Rural nonagricultural economy in Romania of the years 2000 is approached in a descriptive and explanatory way as to formulate policy implications. Employment and income sources are the key aspects of rural nonagricultural economy addressed in the study. The sharp declining rural to urban commuting is the second focus of the study. Employment and income sources are used as to assess the social structure of rural communities and to formulate rural development policies implications.

Primit la redacție : noiembrie 2005